

Бібліотечний форум:

історія, теорія і практика

Науковий, інформаційний щоквартальний журнал

Засновник – фізична особа
Башун Олена Володимирівна
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 21735 -11635 Р
від 21.12.2015
Заснований у грудні 2015 року,
м. Київ

Головний редактор
Олена Башун, канд. пед. наук

Звертайтеся до редакції:

вул. Бакинська, б. 37, к. 321,
м. Київ, 04086
067-625-36-52, 066-840-97-83
e-mail: olenabashun@gmail.com
Сайт журналу:
<http://www.libraryforum.info>

Журнал "Бібліотечний форум: історія, теорія і практика"

Передплатний індекс **09923**
Передплатний індекс на CD, off-line,
online **98015**
ISSN 2518-7341

Відповідальність за точність
поданих фактів, цитат, цифр
та прізвищ несуть автори
матеріалів.

Редакція залишає за собою
право літературного редагування
і скорочення статей.

Рукописні матеріали не рецензуються
і не повертаються.

Редакція не завжди поділяє
думку авторів.

За зміст рекламних та інформаційних
повідомлень редакція відповідаль-
ності не несе.

У разі передруку посилання на
журнал

«Бібліотечний форум: історія, теорія і
практика» обов'язкове.

© Бібліотечний форум: історія, теорія і практика

Інформаційний партнер
журналу –

Українська бібліотечна
асоціація

З	Бібліотеки і війна
М	Бондарчук Я. Діяльність Наукової бібліотеки Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова на шляху до перемоги.....2
І	Горбатенко Ю. Військовий час дитячих бібліотек Одеси.....4
С	Новосьолова С. Профілактика емоційного вигорання у волонтерів: досвід психолога.....6
Т	Інтернет-технології в бібліотеках
З	Андрійченко Н. Здобуття цифрової освіти на тренінгах з електронного урядування.....8
М	Бібліотечно-бібліографічні ресурси бібліотек
І	Бельницька О., Кривогуз О. Книжкова колекція та особистий архів Г. Д. Зленка у фонді Одеської національної наукової бібліотеки.....12
С	Білоус В. Електронні наукові та освітні ресурси, інноваційні сервіси бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.....18
Т	Дідусенко Г. Окремі пропозиції щодо використання джерелознавчої бази при проведенні регіональних досліджень життя та творчості Ю. І. Липи (за фондами Полтавської ОУНБ ім. І. П. Котляревського).....22
З	Лучка Л. Особові книжкові зібрання катеринославських діячів в університетському бібліотечному просторі.....27
М	Русначенко Т. Біобібліографічні ресурси бібліотеки: погляд через призму сучасності.....31
І	Стопа І. Комплектування фонду бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: історичні аспекти, сучасні реалії та майбутні перспективи.....33
С	Бібліотечно-бібліографічне обслуговування
Т	Завіна О. Соціальне партнерство бібліотек на допомогу формування навичок здорового способу життя.....37
З	Шевченко О. На варті читання, або Читання – броня від усіх бід...39
М	Мережа бібліотек
І	Клименко О., Сокур О. Бібліотечна мережа Національної академії наук України: переорієнтація діяльності (2011–2021 рр.).....41
С	Бібліотечна освіта, підвищення кваліфікації
Т	Левченко Ю. Гарвардський стиль: основне.....46
З	Історичні розвідки бібліотек
М	Нікітіна А. Історія формувань приватних бібліотек другої половини XVIII ст. (на прикладі приватної бібліотеки Кирила Розумовського).....49
І	Скоряккіна Ж. Проблема вивчення читача в українському бібліотечному середовищі (друга половина XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.).....51
С	Соколов В. Розвиток читачезнавства у провідних бібліотеках Києва у другій половині 1920-х – на початку 1930-х рр.....54
Т	Рецензії. Наукова періодика
З	Двірна К., Лушай В., Стегній Д. Рецензія на рекомендаційний бібліографічний покажчик «Російсько-українська війна».....59
М	Літературна сторінка
І	Гамзіна С. Вірші.....61
С	Федорова М. Бібліотекарка. День Святого Миколая.....62
Т	Покажчик статей і матеріалів, опублікованих в журналі за 2022 рік.....63

Комплектування фонду бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: історичні аспекти, сучасні реалії та майбутні перспективи

У статті висвітлюються основні моменти щодо комплектування фонду бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського у різні історичні періоди та виклики сьогодення.

Бібліотека – інформаційна установа, що зберігає та надає у користування документи та інформаційні ресурси й задовольняє інформаційні потреби усіх користувачів згідно з Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу».

Бібліотека відіграє важливу роль у розвитку громадянського суспільства і все більше стає тим соціальним простором, де відбувається активна взаємодія, активне спілкування, обмін думками, досвідом, водночас бібліотека продовжує виконувати свою основну функцію – забезпечення вільного доступу до інформації і тим самим забезпечує право на інформацію як фундаментальне право людини.

Основою роботи будь-якої бібліотеки є її фонд, від складу якого залежить успіх роботи книгозбірні в цілому, виконання завдань, що стоять перед нею. Адже саме фонд визначає зміст, повноту та якість задоволення і розвитку інформаційних запитів користувачів бібліотеки. Відомо, що формування фонду бібліотеки значною мірою залежить від якості його комплектування. Комплектування бібліотечних фондів один з основних елементів

складного процесу формування фондів, це творчий процес, що передбачає оцінку документів з точки зору їх цінності, інформаційності та актуальності, відповідності інформаційним потребам користувачів.

Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (ВДПУ), як органічна та невід’ємна складова навчального закладу, пройшла довгий та складний шлях становлення і розвитку. Адже бібліотека – це організм, який буде живим тільки тоді, коли він змінюється разом із суспільством в цілому та користувачами зокрема. Історичний період, політика держави, керівники навчального закладу, викладачі та студенти мали безпосередній вплив на становлення освітянської бібліотеки та на формування її фонду.

Заснування університетської бібліотеки прийнято вважати 1913 р., через рік після відкриття навчального закладу. Фонд учнівської бібліотеки нараховував 21 назву в 29 томах, а фундаментальної – 98 назв у 117 томах.

Відсутність регулярного фінансування, планомірності у комплектуванні, початок становлення влас-

Ірина Стопа,

завідувачка відділу
комплектування та
наукової обробки
документів
бібліотеки Вінницького
державного
педагогічного
університету
імені Михайла
Коцюбинського

не самого учительського інституту як нового закладу негативно впливало на формування бібліотеки, кількісний та якісний склад фонду. Розбудова бібліотеки, формування фонду книгозбірні у всі часи відбувалося, в основному, на ентузіазмі її працівників, викладачів та студентів.

Книги до бібліотеки надходили епізодично (подарунки священників, учителів, поміщиків). У 1914 р. книжковий фонд становив 2 032 прим. У січні 1916 р. у фундаментальній бібліотеці нараховувалося 840 назв книг у 1 136 томах на суму 2 068 руб., в учнівській – 633 назви в 905 томах на суму 1 206 руб.

Подальший розвиток освітньої бібліотеки визначається політичними та економічними подіями революційного періоду. У роки Української революції та громадянської війни (1917–1921 рр.) відбувалося комплектування фонду бібліотеки українською книгою, забезпечення навчального процесу українськими підручниками й посібниками. Відбувалося цілеспрямоване формування фондів національно науковою літературою, підручниками, періодичними виданнями.

На початку 1920-х рр. в Україні починається переорієнтація бібліотечної справи на виконання завдань соціалістичного будівництва. Комплектування бібліотечного фонду контролювалося з боку влади. Було обмежено право вільного вибору літератури, навчальні заклади зобов'язано замовляти її централізовано, через відділ постачання Народного комісаріату освіти УСРР. Це були лише видання, дозволені радянською цензурою.

У завдання бібліотеки 30-х рр. входило забезпечення студентів книгою, необхідною для навчального процесу, але події, які відбувалися в країні, безпосередньо впливали на роботу навчального закладу і в т. ч. на діяльність освітньої бібліотеки. Вплив ідеології чинного тоталітарного режиму відображався на формування фонду, який повинен був відповідати нав-

чальним планам закладу.

Напередодні Другої світової війни фонд нараховував понад 100 тис. примірників. Під час фашистської окупації навчальний корпус інституту було спалено, фонд бібліотеки був розграбований і знищений.

У 1944 р., після відновлення навчання, розпочалася відбудова діяльності інститутської бібліотеки, знищений фонд створювався заново. Книги до бібліотеки надходили зі всіх регіонів країни як пожертви. Виділяли їх й уцілілі бібліотеки міста. Викладачі надавали можливість студентам користуватися літературою зі своїх бібліотек.

У післявоєнні роки почався період активного розвитку бібліотеки, регулярно поповнювався фонд. Викладацько-професорський склад інституту докладав чималих зусиль до наповнення фонду бібліотеки, багато книг приносили з домашніх бібліотек, також були передані книги з Вінницької обласної колегії адвокатів, надходили книги від фізичних осіб. На початку 50-х років фонд нараховував 50 тис. видань.

Особлива увага приділялася комплектуванню фонду бібліотеки навчальною, науковою та науково-популярною літературою з педагогіки, психології, суспільно-політичних, філологічних та фізико-математичних наук. Як і у довоєнні роки, тривало вилучення «ідеологічно шкідливої» літератури. Щороку до бібліотеки надходили циркуляри Головліту про вилучення, знищення або передачу до спецфондів окремих авторів або видань.

У період 60–80-х років значна увага приділялася зростанню фонду книгозбірні. Відновилося регулярне комплектування фонду через обласний бібліотечний колектор, місцеві книжкові магазини, через книгообмін та передплату. Ці роки можна схарактеризувати як роки стабілізації та вдосконалення бібліотечних процесів. У 80-ті роки удосконалюється система довідково-бібліографічного апарату, методика опрацювання фонду. Велике

значення у цей період приділялося формуванню фонду бібліотеки, книгозабезпеченості навчального процесу. Найповнішому документопостачанню сприяло централізоване комплектування бібліотечних фондів виданнями радянського друку.

На початок 90-х років бібліотека переживала труднощі, викликані соціально-економічними перетвореннями в країні і повною мірою відчула вплив «епохи змін». Ці роки були складними в житті держави, інституту і бібліотеки. Це були часи руйнації тоталітарної політичної системи та перші кроки розбудови нової незалежної держави. Економічна криза 1990-х рр., неминуче позначилася й на організації бібліотечної діяльності. Відбулася руйнація державної мережі книгорозповсюдження, закриття бібліотечного колектора, що слугував джерелом централізованого комплектування бібліотечних фондів.

На відміну від раніше наявної систематичності та планомірності у комплектуванні фондів цей період характеризується випадковістю, хаотичністю, нестабільністю. Для подальшого розвитку інформаційної інфраструктури активно розвивалася співпраця з недержавними громадськими організаціями, бізнесовими структурами, міжнародними та вітчизняними благодійними фондами.

У третє тисячоліття бібліотека увійшла із планами подальшого розвитку через впровадження сучасних інформаційних технологій, створення оптимальних умов для забезпечення інформаційних потреб користувачів.

На початку XXI ст. фонд бібліотеки становив понад 500 тис. примірників, у сумарних книгах почали виділяти літературу українською мовою та надавати особливої уваги забезпеченню навчального процесу українською книгою. Більш помітними у структурі річного комплектування бібліотек, на фоні зменшення загального потоку документів, стали періодичні видання, які залишалися важливим, а деколи й основним джерелом інформації.

Значно зменшується надходження нових видань до бібліотеки.

Із входженням в еру інформаційного суспільства університетська бібліотека трансформується, активно формує свої ресурсні масиви відповідно до нових вимог суспільства та нових навчальних програм. Фонд поєднує інформаційні ресурси на різних типах носіїв. До складу фонду входять навчальні, наукові, науково-популярні, художні, довідкові, видання українською та іноземними мовами.

Сьогодні підхід до формування бібліотечних фондів набуває нових вимог і напрямів. Фонди мають бути мобільними з розгорнутою мережею пошуку, повинні включати всі види носіїв інформації, сучасні технології, а також традиційні матеріали, мусять відображати сучасні тенденції та еволюцію суспільства, а також основні віхи людської діяльності, здатні зацікавити та задовольнити потреби найвибагливішого користувача в освітній чи то науковій діяльності.

З кожним роком збільшується частка документів на електронних носіях, але традиційні паперові видання не втрачають своєї значущості і ролі, наукової, культурної і фінансової цінності. Персонал бібліотеки займається пошуком, аналізом і збереженням електронної продукції, забезпеченням доступу до електронних та паперових документів. Бібліотека орієнтується на актуальні для сучасного закладу вищої освіти (ЗВО) інформаційні потреби, прагне розширити склад фонду новими видами документів, в т. ч. електронними: від комплектування традиційними паперовими виданнями до створення електронної бібліотеки.

Сучасна бібліотека ЗВО має забезпечувати вичерпну інформаційну підтримку наукової, освітньої, практичної діяльності. Це вимагає постійного вдосконалення інформаційно-пошукових систем, підвищення рівня інформаційного обслуговування користувачів, наполегливої праці щодо створення універсальних бібліотечних ре-

сурсів. Тому важко переоцінити значення системно сформованих, науково-збалансованих бібліотечних фондів, що є основою функціонування бібліотек як соціальних інститутів та головним джерелом задоволення потреб користувачів.

Найскладнішим та трудомістким процесом у роботі бібліотеки є комплектування бібліотечного фонду. Так, наприклад, насамперед необхідно проаналізувати запити користувачів та оцінити стан та обсяг наявного фонду. Також необхідно виконати аналіз зовнішнього документного потоку та оцінити обсяг фінансування на поточний період. До основних завдань комплекта-тора належать: відбір необхідних фонду видань; знаходження раціональних та найбільш вигідних з економічного погляду шляхів придбання документів. Як правило, видання до бібліотеки надходять з різних джерел.

Повноцінне комплектування фонду – це основа ефективного функціонування бібліотеки, що можливо за умови державної підтримки, і насамперед фінансування.

На 1.01.2022 р. загальний фонд бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету нараховує 518 679 примірників видань, у тому числі 508 202 – друковані видання. Значну частину фонду становлять видання з суспільних та гуманітарних наук, художня література, література з мистецтва, природничих та математичних, технічних та інших наук.

На додаток до універсального за змістом книжкового фонду бібліотека пропонує доступ до електронних документів та різних баз даних.

Основними джерелами комплектування фонду є: бюджетні та позабюджетні надходження книг; обмінно-резервні фонди бібліотек України; благодійна та спонсорська допомога; надходження документів, виданих за кошти обласного бюджету; подарунки читачів тощо.

Сьогодні, окрім книготорговчих організацій, видавництва та друкарень, як канали комплектування

бібліотечних фондів виступають Інтернет, редакції газет та журналів, подарунки науковців, письменників, діячів культури і мистецтва, читачів бібліотеки, книгообмін. Розумне поєднання усіх джерел комплектування дозволяють забезпечити високу якість документального фонду бібліотеки.

Суттєвим внеском до фонду є подарунки з особистих бібліотек викладачів, студентів, співробітників ВДПУ. Серед подарованих книг – сучасна українська художня література, перекладна зарубіжна література, науково-популярні видання, галузева література, підручники, монографії, науково-методичні посібники, альманахи, путівники, документальні нариси, сучасна історична, психолого-педагогічна, методична література та періодика.

Важливим джерелом безкоштовного доукомплектування та поліпшення якісного складу фонду є обмінно-резервні фонди бібліотек, які містять документи різної тематики. Обмінний фонд бібліотеки ВДПУ нараховує 523 примірники. Бібліотека щодо обміну активно співпрацює з навчальними закладами міста Вінниці. Важливим партнером бібліотеки є Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського.

У складних реаліях останніх років (в умовах дії обмежувальних заходів, введених з метою недопущення поширення коронавірусної інфекції, проблем з постачанням періодичних видань тощо) книгозбірня визначила своїм пріоритетом збереження документного ресурсу, максимальне забезпечення соціокультурних та інформаційних запитів користувачів.

Комплектування фондів бібліотеки ВДПУ у 2022 році фактично припинено у зв'язку з війною російської федерації проти України.

Таким чином бібліотечні фонди є важливим інформаційним ресурсом держави і в період збройної агресії вони потребують особливої уваги, а також розвитку і захисту, зокрема й від поширення ворожих інформаційних впливів.

Повномасштабна збройна російська агресія негативно вплинула на діяльність бібліотек, зокрема і на стан фондів та й надалі буде мати довготривалі негативні наслідки.

В умовах збройної агресії російської федерації проти України актуалізація бібліотечних фондів є вкрай необхідною та водночас має відбуватися виважено і поступово.

Поповнення бібліотечних фондів та їх списання залишаються завжди актуальними для бібліотек навчальних закладів. Оптимального стану фондів бібліотек неможливо досягти без їх регулярного очищення від старої, застарілої за змістом або непрофільної літератури. Тому списання незатребуваних книжкових «баластів», поряд із якісним комплектуванням фондів бібліотек новою літературою, є необхідним напрямком формування повноцінних бібліотечних ресурсів. Процес списання має бути науково обґрунтованим, плановим та системним.

Міністерство культури та інформаційної політики України спільно з консультативно-дорадчим органом – Радою з питань розвитку бібліотечної справи, розробили рекомендації щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. В умовах російсько-української війни зберігати в бібліотечних фондах види документів, зазначених у рекомендаціях, є неприпустимим з точки зору інформаційної безпеки нашої країни та впливу на суспільну свідомість громадян.

Зокрема під вилучення підпадають книги:

- зміст яких порушує вимоги 2 ст. Закону «Про захист суспільної моралі»;

- внесені до Переліку книжкових видань, зміст яких спрямований на ліквідацію незалежності України, пропаганду насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини;

- внесені Держкомтелерадіо до переліку видань, яким відмовлено у ввезенні на територію України;

- автор (один із авторів), який внесений до переліку осіб, що становлять загрозу національній безпеці;

- до авторів або видавництва застосовано санкції відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони;

- автори, яких публічно підтримують агресію росії проти України.

Серед іншого, не рекомендується зберігати у бібліотеках фізично зношені та морально застарілі видання, зокрема періоду СРСР, за винятком окремих примірників, що становлять ядро бібліотечного фонду (зокрема, видання краєзнавчого характеру, книжкові пам'ятні видання).

Водночас у відомстві звертають увагу, що незалежно від форми власності, установи не можуть вилучати з фондів документи, що внесені до переліку цінних та рідкісних видань, унікальних документальних пам'ятних видань. Крім

того, бібліотекам рекомендують вести окремий службовий облік документів, списаних у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України, з метою подальшого врахування при поповненні бібліотечних фондів коштом відповідних бюджетних програм.

Крім того, у Міністерстві вважають, що бібліотекам варто припинити наповнення своїх фондів виданнями, які мають походження, виготовлені чи ввезені з території росії, чи окупованих територій України.

На відміну від рашистів, в Україні книги російською мовою не спляють. Проте зняти з полиць бібліотек літературу, яка популяризує війну та бандитів, все ж таки доведеться. Тому, при можливості доступу до фондів та відповідно до рекомендацій Міністерства культури та інформаційної політики України, бібліотекою буде вжито невідкладні заходи щодо недопущення розповсюдження та використання книг, виданих в російській федерації та впроваджуватимуться механізми вилучення російської й радянської літератури і заміна її на українськомовні книжки й книги українських видавництв. Усі російськомовні книги будуть переглядатися, вивчатися та аналізуватися на предмет списання, а фонди комплектуватимуться новими книгами україноорієнтованого контенту, які відповідають запитам користувачів бібліотеки університету.

Список використаної літератури

1. Білоус В. С. Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: історія, сьогодення, постаті (до 100-річного ювілею) : науково-краєзнавче дослідження / В. С. Білоус. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2013. – 102 с.
2. Білоус В. С. Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в особах (до 105-річного ювілею) : науково-літературне есе / В. С. Білоус, В. П. Король. – Вінниця, 2018. – 94 с.
3. Гужва А. Стратегії комплектування: виклики цифрової доби // Бібліотечний вісник. – 2020. – № 3. – С. 10–13.
4. Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [Електронний ресурс]. – Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>
5. Позиція МКІП щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України [Електронний ресурс] // Сайт Міністерства культури та інформаційної політики України, опубліковано 23 травня 2022 року о 17:50. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/poziciya-mkip-shchodo-aktualizaciyi-bibliotechnih-fondiv-u-zvyazku-zi-zbrojnoyu-agresiyeyu-rosijskoyi-federaciyi-proti-ukrayini>
6. Рекомендації Міністерства культури та інформаційної політики України щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. [Електронний ресурс]. – Сайт Міністерства культури та інформаційної політики України – Режим доступу: <https://mkip.gov.ua/files/pdf/rekomendacii.pdf>